

THE DISAVOWAL OF ETERIA BY RUSSIA: CONSEQUENCES UPON MOLDAVIA

Mirela Beguni

Lecturer, PhD., "Ștefan cel Mare" University of Suceava

Abstract: In 1821, the Romanian Principalities were involved in the liberation movement of the Greeks from Ottoman rule, a crucial role in supporting it by the Romanians having different agents of influence, who convinced them that Russia will give military support for the revolution. Later, contrary to plans and promises, tsar Alexander I officially condemned it, gesture that placed Moldova in a situation of serious conflict with both the Greek revolutionaries as well as the Sublime Porte, bringing it to ruin for 16 months.

Keywords: Moldavia, greek revolution, Russia, Metropolitan Veniamin Costachi, Alexandru Ipsilanti

La începutul anului 1821, Principatele Române au fost tulburate de izbucnirea intempestivă a mișcării de eliberare a grecilor, care, deși i-a făcut pe autohtoni să spera că ar fi șansa cuceririi propriei libertăți, a reprezentat un adevărat moment critic în istoria lor. Surpriza negativă a fost amplificată de faptul că unii inițiați fuseseră informați că planurile șefilor Eteriei erau ca revoluția să înceapă în anul 1825 – când aceștia sperau ca Rusia să declare război Turciei–, urmând ca armatele să traverseze Principatele, războiul cu turcii să aibă loc pe teritoriul elen sau în sudul Dunării, iar Țările Române să se declare autonome¹.

Pe lângă similitudinea idealurilor de libertate, o contribuție majoră în angrenarea moldovenilor în susținerea Eteriei au avut-o rușii, care, prin diferiți agenți de influență, i-au convins că puterea protectoare este favorabilă mișcării și o sprijină. Nu doar conducătorul acesteia, Alexandru Ipsilanti – aghiotant al țarului și general maior în armata lui –, sugerase susținerea rusească în proclamația din 23 februarie 1821, într-o discuție din ziua precedentă cu domnitorul Mihail Suțu afirmând chiar că o armată de 70.000 de militari vine în sprijinul revoluției², dar atitudini similare vedeau și înalți oficiali ruși: consulul Pini le-a acordat protecție eteriștilor compromiși public față de turci, iar Capodistria, unul dintre cei mai importanți consilieri ai țarului în probleme de politică externă și viitor cancelar, a declarat că, în caz de forță majoră, Rusia ar putea acționa în favoarea grecilor³.

Totuși, contrar planurilor inițiale și intențiilor onorabile ce le fuseseră prezentate românilor, eteriștii au intrat în Moldova la 22 februarie 1821, au ocupat capitala, au ucis câteva zeci de turci și, în încercarea de a-și spori capacitatea de luptă, au recurs la amenințarea localnicilor, la rechiziții, și la jafuri sistematice ce au produs spaimă acestora, „toată lumea rupând-o la fugă” în păduri, în

¹ Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a Catedralei mitropolitane din Iași*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1888, p. LXX.

² Diverse însemnări ale vremii atestă răspândirea zvonului că Ipsilanti venea cu o armată rusească, încrederea românilor în sprijinirea mișcării de către puterea țaristă fiind ilustrată succint de afirmațiile reputatului boier Nicolae Rosetti Roznovanu: „Rușii ne făcuseră să ne înrolăm cu toții în Eterie. Ne ziceau: toate popoarele supuse din Orient vor redobândi libertatea și vor înflori la umbra măririi noastre[...] Un singur sentiment, acela de a frânge jugul nesuferit, însuflețea populațiile creștine supuse sultanului”. Cf. C. Bălan, *Domniile fanariote în Țara Românească și Moldova*, în *Istoria românilor*, vol VI, coord. Paul Cernovodeanu și Nicolae Edroiu, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 500; Ioan C. Filitti, *Frământările politice și sociale în Principatele române de la 1821 la 1828*, Editura „Cartea românească”, București, 1932, pp. 41, 42.

³ Keith Hitchins, *Români 1774-1866*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 185, 186; V. A. Urechia, *Istoria românilor*, tom. XIII, Tipografia și fonderia de litere Thoma Basilescu, București, 1901, pp. 9, 96, 97.

munți sau peste granițe⁴⁵. Astfel, cu toate că, inițial, mișcarea de eliberare a grecilor s-a bucurat de simpatia și de susținerea autohtonilor – atitudine la care a contribuit, pe lângă factorii anterior precizați, și faptul că domnitorul Moldovei, Mihail Suțu, „profitase de o autoritate abuzivă pentru a incita locuitorii Principatului la spiritul contagios al insurecției, cu scopul de a-i înrola”⁶ – acțiunile extreme ale grecilor au afectat grav poziția și sentimentele românilor, generând proteste, împotrivi și conflicte care s-au agravat cu trecerea timpului.

În plus, deși Rusia sprijinea tacit revolta⁷ și dorea să creeze un pretext care să-i permită intervenția militară în favoarea grecilor, indiscreția lui Alexandru Ipsilanti – care, neprevăzător, anunțase public înainte de vreme iminentul ajutor țarist – a „stricat toate socotelile”, făcând imposibilă, din rațiuni politice, implicarea Rusiei⁸.

Astfel, la 28 februarie 1821, s-a aflat în Iași că, drept răspuns la petiția adresată lui la 23 sau 24 februarie la Leybach⁹, țarul Alexandru I a dezavuat Eteria¹⁰ și i-a acuzat pe „voitorii de rău ce învinuiesc fără cuvânt pe Rusia că ar avea cugetări dușmănești asupra Porții”, atitudine explicabilă prin prisma angajamentelor internaționale asumate în temeiul Sfântei Alianțe, încheiate încă din 1815 cu regele Prusiei și cu împăratul Austriei, ce nu-i permiteau să „patroneze” nici o rebeliune¹¹. În plus, șeful armatei rusești din Basarabia, contele Wittgenstein – despre care Ipsilanti afirmase, în proclamația din 17 martie către munteni, că „nu numai a primit ordin de a duce spre frontieră trupele ce el comandă pe teritoriul Varșoviei, dar ele sunt chiar în marș” – a primit dispoziții să „observe cu cea mai strictă neutralitate tulburările din Principate și să nu ia sub nici un pretext nici o parte directă sau indirectă”, în timp ce Stroganoff declara că „politica M. S. Împăratului este și va rămâne străină de intrigile ce ar putea amenința și tulbura liniștea vreunei țări” și că, „în relațiile sale cu Poarta, M. S. nu are alt scop și nici altă dorință decât menținerea și stricta executare a tratatelor fiindând între ambele puteri”¹².

Schimbarea atitudinii Rusiei față de Eterie a antrenat, previzibil, și schimbarea atitudinii moldovenilor, care, aflând că preconizatul ajutor a rămas o vorbă în vânt și că Ipsilanti, în loc de a fi emisar al țarului, are oficial calitatea de insurgent, s-au văzut în postura de a fi nevoiți să își reabiliteze imaginea în fața turcilor, afectată de sprijinirea revoltei.

La 29 martie, domnitorul, compromis față de puterea suzerană, a părăsit Modova și s-a refugiat în Rusia, dând la plecare un pitac-proclamație către țară și Divan, prin care, după ce a încercat să-și justifice atitudinea față de Eterie sub pretextul de a fi fost silit, i-a îndemnat pe boieri să rămână supuși Porții și să alcătuiască o căimăcămie din mitropolit, episcopi și din cei dintâi boieri¹³.

⁴ Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani până în zilele noastre*, tom. II, Tipografia Institutul Albinei, Iași, 1857, p. 118.

⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. XIII, pp. 52, 96, 97; Alecu Beldiman, *Eterie sau Jalnicile scene prilejite în Moldavia din resvrătirile grecilor, prin șeful lor Alesandru Ipsilanti, venit din Rusia la anul 1821*, ediție de Alecu Balica, Tipografia Buciumului român, Iași, 1861, pp. 4-6; Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Editura Junimea, Iași, 1975, pp. 33, 34, 37-40, 306.

⁶ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, supl. I, vol. IV, coord. D. A. Sturdza, D. C. Sturdza, Octavian Lugoșianu, București, 1891, p. 2.

⁷ Jocul de culise al rușilor prin care aceștia i-au determinat pe moldoveni să sprijine Eteria a fost corect perceput chiar și de către turci, care i-au acuzat pe ruși că sunt “adevărații autori ai acestei nenorocite afaceri”. Vezi A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a (de I. Vlădescu), vol. X, Editura Cartea Românească, București, 1930, p. 42.

⁸ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 185, 186; V. A. Urechia, *Istoria românilor*, tom. XIII, pp. 9, 96, 97.

⁹ *Ibidem*, p. 97; Ioan Mitican, *Întâmplări din Principatele Române frământate de revoluția eteristă*, în „Ziarul Lumina” din 5 martie 2008.

¹⁰ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. X (infra Hurmuzaki, vol. X), coord. Nicolae Iorga, București, 1897 pp. 563, 564.

¹¹ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. X, pp. 41, 42, 62; Gh. Cliveti, *Concertul european. Un experiment în relațiile internaționale din secolul XIX*, Editura Enciclopedică, București, 2006, pp. 465 și urm.

¹² Vezi V. A. Urechia, *Istoria românilor*, tom. XIII, pp. 50-54.

¹³ Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, pp. 110, 111.

În ziua următoare, la 30 martie, mitropolitul Veniamin Costachi a primit, prin consulul rus Pizani, o carte de blestem împotriva Eteriei – datată din 11 martie 1821 și semnată, evident siliți, de patriarhul ecumenic Grigorie și de membrii sinodului¹⁴ – pe care i s-a cerut să o publice, pentru a fi citită tuturor locuitorilor din Moldova, „spre a propovădui înșelăciunea și spre a întări pe cei de sub duhovniceasca sa apărare creștini către paza credincioasei plecări și a celei mai mari supunerii” și „spre răsfățarea catahriselor și a nerânduinelilor, pentru întoarcerea celor rătăciți”. Scrisoarea patriarhului înfiera Eteria ca anticreștinească și condamna cu înfricoșătoare blesteme ingratitudea domnitorului Moldovei, pe care puternicii împărați, „din mic și prost l-au înălțat la trepte și mărit, din neslăvit și neînsemnat l-au înălțat la slavă și cinste, l-au îmbogățit, l-au ocrotit și l-au cinstit și cu preastrălucitul acestei domnii scaun”, ca și pe Alexandru Ipsilanti, „amândoi deznădăjduți deopotrivă, trufași, nebuni de slavă și deșert cugetători [...], amăgind și trăgând la aceeași prăpastie a pierzării și pe alți mulți”. Cu aceste argumente, ierarhii greci autori ai scrisorii i-au cerut mitropolitului moldav „să-i dovedească obștești pierzători [...], să-i urască și să se întoarcă de către ei, căci și biserica și neamul îi are urăți și încarcă împotriva lor cele mai osândite blesteme, și ca pe niște mădulare putrede îi are dezbinați de toată întregimea cristianicească, curată și sănătoasă, ca pe niște călcători dumnezeieștilor legi și apostoleștilor orânduiri”.

Cu toate că, dacă patriarhul ar fi fost în situația de a-și putea exprima adevăratele sentimente, „l-ar fi încununat cu sfințele lui rugăciuni și binecuvântări”, l-a amenințat pe mitropolitul Veniamin că, dacă în orice mod, se va împotrivi „obșteștii făcătoare de bine puternice împărății, va fi argos (oprit) de toată arhierolucrarea și [...] căzut din treptele arhierosinei și din sfințitele locuri lepădat [...] și focului gheenei vinovat, ca unul ce pe pierzarea neamului a ales și a protimisit”. La 1 aprilie, ierarhul moldovean i-a răspuns că, „deși e încredințat că din ai noștri nimeni până acum nu s-a abătut la tovărășia răzvrătiților”, dăduse curs cererii sale și, după ce a tradus cartea în limba română, a tipărit-o și trimis-o să fie citită de către preoți în toate bisericile orașelor și satelor din Moldova, pentru știința tuturor creștinilor, cu porunca să nu mai fie pomenit la slujbe „numele celui de curând depărtat de la noi domn”¹⁵.

Mai mult, pe lângă cartea de blestem, mitropolitul Veniamin a primit, la aceeași dată, și o scrisoare personală din partea patriarhului Grigorie, în care, aproape acuzându-l de a fi eterist, i-a „ordonat bisericește să trâmbițeze la toți creștinii de sub protecția sa spirituală sensul scrisorilor, să se lupte în tot modul ca să dovedească înșelăciunea în care se află, să împrăștie închipuirile lor deșarte, să le arate că cu persistența lor în această mișcare nebunească organizează nenorocirea neamului lor însuși și să-i încunoștiințeze că, dacă nu-și vor îndrepta greșeala cu o desăvârșită și sinceră părere de rău, biserica îi are întretăiați din totalitatea creștinilor și pe toți vinovați anatemei veșnice”. De asemenea, cu grele cuvinte, patriarhul i-a cerut mitropolitului moldav „să fie atent și să înțeleagă că are a da socoteală la tribunalul cel nemituit al Domnului [...] dacă nu-și va îndeplini datoriile arhieresti, convingându-i pe cei înșelați și eliberându-i de jurământul satanic”, apoi l-a amenințat că, dacă se va opune și va întreprinde altceva decât i-a cerut, prin cuvânt, prin fapte sau prin idei, va fi decăzut din gradul ierarhic și condamnat ca „membru eterogen, străin de biserica lui Dumnezeu și vinovat de caterisire nedezlegată”¹⁶.

Deși, prin aceste misive, patriarhul Grigorie încerca să-și reabiliteze imaginea în fața autorităților otomane, căutând să se salveze de acuzația de sprijinire a Eteriei, la 10 aprilie a fost numit la Constantinopol un nou vizir, care, încă de a doua zi, după săvârșirea liturghiei, i-a spânzurat pe patriarh și pe arhieriei, faptă tragică ce a provocat disperarea oamenilor, căci „să vadă

¹⁴ Reprodușă în *Ibidem*, pp. 114-116.

¹⁵ Theodor Codrescu, *Uricarul*, vol. V, Tipografia Buciumului Român, Iași, 1862, pp. 68-76; Ioan Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche. 1508-1830*, tom. III, ediția Academiei Române, Atelierele Socec & Co., București, 1912-1936, p. 389; Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, pp. 113-116, 371, 372, 540.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 367-370.

un sfințit sinod ca criminalii spânzurați și batjocoriți, părea că este acel timp al răstignirii lui Hristos¹⁷.

Fuga domnitorului a adus cu sine retragerea din Iași a unei mari părți a populației, radicalizarea atitudinii autohtonilor față de greci, prin reducerea daniilor către cei din Iași și prin sfățuirea lor să plece, precum și instituirea căimăcămiei alcătuite din boieri și condusă de mitropolitul Veniamin. De asemenea, imediat după plecarea domnitorului, pentru a salva țara de acuzația de colaborare cu răzvrățiții, boierii și clerul au alcătuit un arz către Poartă, prin care informau puterea suzerană despre „nenorocirea nevinovatului pământ” și despre „durerea răniilor pricinuite de către stricăcioasa împerechere a apostataților greci, ce s-au obrăznicit a ridica arme și cu cumplire a vătăma pământul Moldovei”. Totodată, autorii arzului asigurau puterea suzerană de supunerea și loialitatea țării și o rugau să intervină pentru a o salva din mâinile eteriștilor, cerându-i și un hatîșerif pentru pronomiile pierdute prin „întrebuințările cele rele ale domnilor greci”, în care să se prevadă „dezrădăcinarea din pământul acesta și niciodată a mai locui grecii și arnăuții”, permisiunea de alcătuire de pravile în limba patriei, domn pământean „pe care obștea îl va alege”, precum și administrarea de către români a mănăstirilor închinete, serios afectate de abuzurile din ce în ce mai grave ale egumenilor străini¹⁸.

Conflictul dintre greci și români s-a agravat după ce, prin interceptarea corespondenței acestora, eteriștii au aflat că un alt arz al moldovenilor fusese trimis Porții prin Theodor Balș și Ionică Tăutul. Înfuriați de gestul autohtonilor, cu mare violență, rebelii au venit să le ceară socoteală boierilor baricadați la Mitropolie, pe care i-au acuzat că ar fi avut un comportament necreștinesc, la care aceștia le-au replicat că necreștinesc e spolierea țării și că vor ca grecii să plece¹⁹.

Cu toate că li se ceruse să părăsească Principatul, eteriștii au răspuns prin luarea în stăpânire a Curții domnești și a poștei, precum și prin amenințarea boierilor, încât, deși insurgenții le interziseseră unora dintre membrii protipendadei să iasă din Iași, orașul s-a depopulat rapid, dintre boieri rămânând doar câțiva și mitropolitul, fără pază, timp în care prădarea și înspăimântarea de către anarhiști a locuitorilor rămași a atins cote ce îl făceau pe vornicul Alecu Beldiman să scrie: „Tânguiri, țipete, răcnet, te las a închipui/ Căci în scris nu-i cu puțință a putea alcătui”²⁰.

Căutând în continuare soluții pentru apărarea Moldovei, Veniamin Costachi și boierii l-au trimis la Brăila pe ierochirixul Ghenadie Roset, un om al Mitropoliei, spre a asigura puterea suzerană de credința țării – de care aceasta s-a convins²¹ – dar, la revenire, mesagerul a fost prins de eteriști și silit să le spună scopul călătoriei sale, încât abia după trei zile mitropolitul, îngrozit, a reușit „cu necaz și supărări, cu rugăciuni o mulțime și cu oareșicare dări”, să îl scape²².

De o soartă similară au avut parte și boierii Theodor Balș și Ionică Tăutul, care, tot la întoarcere, au fost prinși și închiși, dezbrăcați, certați și batjocoriți pentru a mărturisi adevărul, dar, reușind să fugă, au fost primiți cu mare bucurie de Veniamin, care, pentru a le salva viețile, i-a ascuns la Mitropolie, iar grecilor furioși, care veniseră să-i caute „slobozind din pistoale și strigând cât puteau”, le-a răspuns că nu știe nimic despre ei și că, dacă refuză să plece, va trage clopotele pentru a chema poporul în ajutor²³.

Acutizarea conflictului dintre autohtoni și insurgenți a fost semnalată și de Iacov Rizu, fost ministru al domnitorului Mihail Suțu, care afirma că „o așa ură născută între greci și moldoveni din nerespectul religiozității sau, mai adevărat, din nebunia celor din jurul lui Penedeca și din

¹⁷ După cum scria, la 13 aprilie, un român anonim aflat la Constantinopol (*Ibidem*, pp. 372-374; V. A. Urechia, *Istoria românilor*, tom. XIII, p. 168).

¹⁸ *Ibidem*, pp. 102-105.

¹⁹ Alecu Beldiman, *op. cit.*, p. 23.

²⁰ *Ibidem*, p. 27.

²¹ *Ibidem*, pp. 28, 29; Nicolae Dobrescu, *Istoria Bisericii Române*, Editura Institutului de Arte Grafice „Speranța”, București, 1922, p. 162.

²² Alecu Beldiman, *op. cit.*, p. 30.

²³ *Ibidem*, pp. 30-34.

netrebnicia guvernatorilor, a adus tulburări în țară”. Aceeași sursă mai consemna că, în a doua parte a lunii aprilie, nobilii locali, „subjugându-se de egoismul – așa considera autorul elen! – compatrioților celor mai însemnați”, au produs furia grecilor, iar unii mai îndrăzneți au decis să-i ucidă pe mitropolit și pe cei dintâi boieri și să preia guvernarea, inițiativă pe care Penedeca, influențat de sfaturi înțelepte, a socotit-o „abjectă și necuviincioasă” și a oprit-o²⁴.

Starea deplorabilă a Principatului era descrisă elocvent într-o circulară adresată populației la 30 aprilie de către Isprăvnicia Neamțului, în care se consemna că „acești făcători de rele greci, sub cuvânt de a-și aduce în slobozenie patria și țările lor, ne-au robît pe noi, și pe lângă nenumăratele și nesuferitele rele și pătimiri ce au pricinuit la toată starea și la tot moldoveanul, dar mai vârtos bieților locuitori, cu feluri de silințe și prădăciuni, cu feluri de jafuri și cruzimi, și-au lătit obrăznicia lor până acolo încât, spaima cuprinzând pe toți, s-au spart sate, s-au spart târguri, s-au spart ținuturi întregi, și număr nenumărat de oameni s-au împrăștiat, lăsând și case și avere, și cu un cuvânt țara mai toată s-a hrentuit; până și cei mai întâi boieri, reazemul țării și părinți a toată obștea, au fost siliți a se împrăștia, țara noastră a rămas pustie și pământul nostru a ajuns pământul plângerii”²⁵.

Consemnări similare întâlnim chiar și la grecul Iacov Rizu, care afirma că „se aseamnă Moldova cu o barcă în mijlocul valurilor furtunii” și că localnicii, „pe de o parte temându-se de năvălirea și jaful turcilor, care era asociat întotdeauna de omoruri și arderi, după obiceiul barbarilor, iar pe de altă parte presupunând o răzbunare a grecilor, mai ales după trimiterea la Brăila a celor patru boieri, în formă de deputăție, s-au refugiat la confiniile Rusiei ospitaliere, această repetată fugă și reînțoarcere a localnicilor fiind cauza ruinătoare a Moldovei și fenomen de descurajare morală”²⁶.

Pustiirii produse de către greci s-a adăugat, ulterior, cea produsă de către turci, din iulie 1821 până în iulie 1822, Principatele fiind puse la o grea încercare de ocupația armatelor turcești, căci „tot ceea ce răzbunarea politică și religioasă, unită cu sălbăticia orientală, poate născoci, turcii au pus în aplicare de-a lungul acestei cumplite perioade”²⁷. Exemplificând abuzurile, mănăstiri precum Agapia, Văratec sau Râșca, ce nu puteau fi acuzate de a fi servit drept azil eteriștilor, au fost prădate de ieniceri, iar jafurile și incendierile din Iași nu conțineau, turcii interzicând chiar și slujbele bisericești, baterea toacelor și tragerea clopotelor²⁸.

Astfel, implicarea Moldovei de către Rusia în susținerea Eteriei, urmată de dezavuarea acesteia, a plasat țara într-o situație foarte dificilă, de conflict atât cu revoluționarii greci, cât și cu Poarta, antrenându-l într-o „furtună primejditoare de 16 luni mai bine”²⁹, care a avut, totuși, urmarea benefică a înlocuirii domnitorilor greci cu pământeni, fapt ce a pus bazele renașterii naționale.

BIBLIOGRAPHY

Bălan, C., *Domniile fanariote în Țara Românească și Moldova, în Istoria românilor*, vol VI, coord. Paul Cernovodeanu și Nicolae Edroiu, Editura Enciclopedică, București, 2002.

²⁴ Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, pp. 539-541. Și peste cinci ani, la mijlocul lunii aprilie a anului 1826, avea să fie descoperită o conspirație vizând cucerirea capitalei, uciderea domnitorului, a mitropolitului și a multor boieri la slujba de Paști, ca și instalarea la conducerea țării a altui domn, printre cei implicați în acest complot, ce a făcut „mult zgomot”, aflându-se supusul austriac Desila, grecul Seka și câțiva oameni ai boierilor Constantin și Alexandru Mavrocordat (cf. *Hurmuzaki*, vol. X, pp. 349-352, 354, 357; Gheorghe Platon, *Restaurarea domniilor naționale (1821-1828)*, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, coord. Dan Berindei, Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 61, 62).

²⁵ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, tom. XIII, pp. 108, 109.

²⁶ Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, pp. 540, 541.

²⁷ Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România*, ediție de Alexandru Duțu, Editura Univers, București, 1982, p. 329.

²⁸ Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, pp. 141, 144, 194.

²⁹ Așa cum nota, într-o însemnare din iulie 1822, mitropolitul Veniamin Costachi (cf. Ilie Gheorghită, *Un veac de la moartea mitropolitului Veniamin Costachi*, Mănăstirea Neamț, 1946, p. 64).

- Beldiman, Alecu, *Eterie sau Jalnicile scene prilejite în Moldavia din resvrătirile grecilor, prin șeful lor Alesandru Ipsilanti, venit din Rusia la anul 1821*, ediție de Alecu Balica, Tipografia Buciumului român, Iași, 1861.
- Cliveti, Gh., *Concertul european. Un experiment în relațiile internaționale din secolul XIX*, Editura Enciclopedică, București, 2006.
- Codrescu, Theodor, *Uricarul*, vol. V, Tipografia Buciumului Român, Iași, 1862.
- Corfus, Ilie, *Însemnări de demult*, Editura Junimea, Iași, 1975.
- Dobrescu, Nicolae, *Istoria Bisericii Române*, Editura Institutului de Arte Grafice „Speranța”, București, 1922.
- Drăghici, Manolachi, *Istorieea Moldovei pe timp de 500 ani până în zilele noastre*, tom. II, Tipografia Institutul Albinei, Iași, 1857.
- Eliade, Pompiliu, *Influența franceză asupra spiritului public în România*, ediție de Alexandru Duțu, Editura Univers, București, 1982.
- Erbiceanu, Constantin, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a Catedralei mitropolitane din Iași*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1888.
- Filitti, Ioan C., *Frământările politice și sociale în Principatele române de la 1821 la 1828*, Editura „Cartea românească”, București, 1932.
- Gheorghică, Ilie, *Un veac de la moartea mitropolitului Veniamin Costachi*, Mănăstirea Neamț, 1946.
- Hitchins, Keith, *Românii 1774-1866*, Editura Humanitas, București, 1998.
- Hurmuzaki, Eudoxiu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. X, coord. Nicolae Iorga, București, 1897; supl. I, vol. IV, coord. D. A. Sturdza, D. C. Sturdza, Octavian Lugoșianu, București, 1891.
- Mitican, Ioan, *Întâmplări din Principatele Române frământate de revoluția eteristă*, în „Ziarul Lumina” din 5 martie 2008.
- Platon, Gheorghe, *Restaurarea domniilor naționale (1821-1828)*, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, coord. Dan Berindei, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- Urechia, V. A., *Istoria românilor*, tom. XIII, Tipografia și fonderia de litere Thoma Basilescu, București, 1901.
- Xenopol, A. D., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a (de I. Vlădescu), vol. X, Editura Cartea Românească, București, 1930.